

BEYREK İLE BEYREK VARYANTI ÜZERİNE

Dr. NEMEK ASLAN

"Akkavak kızı ile Beyrek" adıyla Türk dünyasının bir çok yerinde sözlü gelenekte halen anlatılagelen bu hikâye, bilindiği üzere Dede Korkut kitabında yer alan üçüncü hikâyenin (Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek)(1) bir varyantıdır. Doktora tezimizle ilgili olarak Boğazlıyan'dan diğeri de Kadı Şehri'nden olmak üzere bu hikâyenin iki varyantı da tarafımızdan tesbit edilmiş bulunmaktadır. Biz bu yazımızda hikâyelerde geçen bazı kelimeler ve asıl metinle değişiklik gösteren kahramanların isimleri üzere kısaca görüşlerimizi belirttikten sonra elimizdeki bu iki yeni varyantın nazım kısımlarını vereceğiz.

Hikâyenin asıl kahramanı olan Bamsı Beyrek sözlü anlatımda da ağız özellikleri istisna edilirse isim olarak kendini muhafaza etmiştir. Bu ismin günümüze kadar değişikliğe uğramadan gelmiş olması hikâyenin kaynağının tesbitinde tereddüte yer bırakmamıştır. Beyrek dışında bir kısım kahramanların isimlerinin değişmiş olduğunu ve hikâyeye yer yer masal motiflerinin de girdiğini görmekteyiz. Mesela asıl metindeki Banı Çiçek (2)-Akkavak Kızı, Yalancıoğlu Yaltacuk(3)-Kelecioğlu Kelecik adını almış, Türk masallarının meşhur tiplerinden Keloglan'da hikâyeye girmiştir.

Ayrıca, artık konuşma dilimizde yaşamayan bir kaç kelime de hikâyede muhafaza edilmiştir. Mesela "ımızganmak"(4) kelimesi hikâyede şu şekilde geçmektedir. "Beyrek 39 yigidi ile Bayburt Hisarını bamp dedesinin kılıcını kâfir elinden almak üzere yola çıkar. Günlerce yol aldıktan sonra hisara yakın bir korulukta dinlenmek üzere mola verirler. Beyrek yigitlerine sorar; Uyuyalım mı -ımızganalım mı? İmızganalım derler. (Meğer bun-

lar uyuyunca bir hafta, ımızganınca üç gün uyurlarmış) Bunlar ımızgana dursun kâfirin adamları sabah olup da atları koruda görünce gelip hepsini uykuda bağlarlar."

İmızganmak kelimesinde olduğu gibi bir başka kelime de "lale"(5) kelimesidir. "Beyrek 7 yıl kâfir kalesinde esir kalır. Kâfirin bir ulu gününde (bayramında) zıندانdaki esirleri dışarı çıkartıp grızınmelerine izin verirler. Bu sırada kalenin önünden bir kervan geçmektedir. Beyrek bunlardan havadis sorar. Kervandan bir keloglan çıkıp Beyreğe cevap verir.

Beyrek

Yareli de dertli yürek yareli

Elim keleççeli de boynum laleli

Bezirgancı gardaş memleketin nereli

Eylenin de haber verin emmiler.

"lale" kelimesi aşağıda belirtildiği üzere tarihi bir kelimedir. Bu yörede de kullanılmaktadır. Anlatıcı metin içerisinde manasını bilmeden kullanmaktadır.

"Kelecioğlu Kelecik"(6) kelimesi de yukarıda belirttiğimiz üzere "Yalancıoğlu Yaltacuk" yerine kullanılmaktadır. Her iki kelimenin de yapılış biçimleri aynıdır. İç Anadolu Bölgesinde hiç kullanılmayan ve manası da bilinmeyen bu kelimenin hikâyede yaşıyor olması oldukça enteresandır.

Dede Korkut'taki Banı Çiçek sözlü anlatımlarda Akkavak Kızı ismini almıştır. Akkavak Kızı ismi daha çok masallarımızda geçen bir kahramanımızın adıdır. Bir çok masalımızda geçen bu motif özellikle "Üç Turunç Güzeli" ve "Geyik Oğlan" masallarında oldukça uyumlu bir şekilde işlenmiştir.

Kız olaganüstü güçlerini kullanarak "eyil kavağım eğil" deyince kavak eğilir, kız üzerine binip "doğrul kavağım doğrul" deyince kavak doğrulur. O bölgeden geçen bir bey oğlu

tesadüfen kızı kavağın üstünde görüp aşık olur ve masal devam edip gider. İşte kız kavağın üstünde görüldüğü için Akkavak kızı adı verilmiştir. Masallarımızdaki bu kızın en önemli vasfı olağanüstü bir güzelliğe sahip oluşudur. Beyrek hikâyesinde geçişi de onun güzelliğiyle ilgilidir. Türk masallarının fevkalade güzel kadın tipi olan Akkavak Kızı hikâyede Banı Çiçek'in yerini almıştır. Masal tipi olarak hikâyeye giren bir başka kahraman da Keloğlan'dır. Beyrek, Bayburt kale-sinde esir tutulurken ona Oğuz ilinden haber veren bir Keloğlan'dır. Türk masallarının her şeyi bilen, saf, temiz ve doğruluğu temsil eden Keloğlan tipi de Kervancıbaşının "Bu yiğidin sualine kim cevap verirse ona arkadaş katırı yüküyle birlikte hediye edeceğim" demesi üzerine hemen Keloğlan öne atılır ve Beyreğe cevap vererek ödülünü alır.

İki ayrı şahıstan derlediğimiz bu hikâyenin nazım kısımları aşağıdaki şekildedir. Boğazlıyan varyantındaki şiirler (B.) ile, Kadı Şehri varyantındaki şiirler (K.Ş.) ile gösterilmiştir.

Beyrek Akkavak kızı ile meydana çıkıp bashedemeyeceğini anlayınca doğruca atının yanına gelip ondan öğüt ister.

(B.) Aldı Beyrek

Derildiler derildiler geldiler
Akkavak Kızına meydan verdiler

Bu yiğit de tez yenilir dediler

Aman aşkardorum darda kaldım ne diyon

(K.Ş.)

Derildiler derildiler geldiler

Akkavak kızına öğüt verdiler

Kimden kime nasip olur' dediler

Kaçalım mı duralım mı atım ne dersin

(B.) Aldı At

Güzel keklik gibi koş, koş gibi tokuş

Tut memelerinden saçından yapış

Kahirlenme meydan bizim Baborek

Tut memelerinden saçından yapış

(K.Ş.)

Yürü yiğit yürü de tes git meydana

Korkma o güzel de kıymaz bu cana

Olmuş senin için deli divane

O meydan senindir, o kus senindir.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Ele geniş dünya bana daraldı

Federin haareti de bağrım deldi

Kesildi dermanım kollarım kaldı

Aman aşkardorum darda kaldım ne diyon.

(K.Ş.) Aldı At

Sarayında gördüm kubbeli nakış

Sen git de O güzel keklikle çarpış

Tut memelerinden saçından yapış

O meydan senindir O kus senindir.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Bu aşkıntı kabul ettim billaha

Çekemiyom ben nasını valilaha

Gelemezsem sanarladım Allah'a

Aman aşkardorum darda kaldım ne diyon

(K.Ş.) Aldı At

Bey bilindir babayın sakı

Alamde söylenir babayın meti

Allah sana verain Ali kuvveti

Yürü yiğit yürü de meydan senindir.

Beyrek Bayburt Hissarında esirken yoldan geçen bir
kervandan haber sorar.

(K.Ş.) Aldı Beyrek;

Yareli de dertli yürek yareli

Elin kelepçeli de boynum lüleli

Bezirgane gardaş memleketin nireli

Eylenin de haber verin emmiler.

(B.)

Gelişin nireden bezirgan başı

Alıp harçoyersin dürlü gumaşı

Eylenin de haber verin emmiler.

(K.Ş.) Aldı Keloğlan

Yareli de dertli yürek yareli

Yiğit neden elin kelepçeli de boynun lüleli

Bizim memleketi de sorarsan Oğuzeli

Söyle gardaş kelim gelsin dilinden.

(B.)

Gelişim sorarsan Oğuz ilinden

Alıp harçoylerim dünya malından

Söyle Yiğit kelim gelsin dilinden.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Genç yaşında belalar beni buidü

Üç aylık vadimiz de üç sene kaldı

Akkavak kızınım da hali nicoldü

Eylenin de haber verin emmiler.

(B.)

Oğuz illerinden çekip gelirain

Anamdan babamdan kimi bilirain

Eylenin de haber verin emmiler.

(K.Ş.) Aldı Keloğlan

Yükümüz de memleketten dutuldu

Kutnu kumaş da birbirine gatıldı

Senin yarın de Keltceğe satıldı

Söyle gardaş kelim gelsin dilinden.

Şehirden çıkalı yirmi gün oldu

Matahumuz da her pazara dağıldı

Sorma valideyim gözleri kaldı

Söyle gardaş kelim gelain dilinden

(B.)

Oğuz illerinden çıkıp gelirim
Anandan babandan kimi bilirim
Ağam sen sen bir belli eyle.

(B.) Aldı Beyrek

Aman bir yanım kar yağar bir yanım hırak
Gayet yüksekteyim meskenim yırak
Kendim bir şah oğlu adım Baborek
Eylenin de haber verin emmiler.

(B.) Aldı Keloğlan

Ananı sorarsan gözü tutuldu
Babanı sorarsan beli büküldü
Kız kardeşin kara giydi oturdu
Bir kulundan böyle duyduym Baborek.

(B.) Aldı Beyrek

Niye söylediniz hay emmiler bu sözü
Yarama bastınız zarb ile duzu
Akkavak kıızı da var bir Dengibozu
Ondan da bir haber verin emmiler.

(B.) Aldı Keloğlan

Atlar eğelendi gemler vuruldu
Cümle alembaşımıza derildi
Akkavak kıızı da Kelecioğlu Kelteciğe verildi
Üç ay üç güne düğün dutuldu.

Beyrek tekfurun kızının yardımı ile zındandan kur-
tulup atına seslenir;

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Sabah oldu seher vakti cümle kuşlar ötüyor.
Benim dertli bağırim yanıp yanıp tütüyor
İsterim ki dağlar kalksın aradan
Bu seşimi tez duyursun yaradan
Aman aşkardorum darda kaldım gel yetiç.

(B.)

Güvel ördek gibi güllerde isen
Telli turna gibi çöllerde isen
Üç ay üç günlük yollarda isen
Yetiç Dengibozum yar elden gitti.
Görse idim Dengibozum yüzünü
Öpse idim turnağını gözünü
Bulsaa idim vatanımın izini
Yetiç Dengibozum yar elden gitti.
Sabah olup ten yerleri atmadan
Yine kuşlar destur alıp ötmeden
Gavur kural sarayına yitmeden
Yetiç Dengibozum yar elden gitti.

Beyrek'in bacısı ile çeşme başında söyleşmesi.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Süremedim şu dünyanın demini
Silemedim şu gönümün gamını
Şehirdeki düğün kimin düğünü
Söyle bacım söyle ben de bileyim
Dermansız derdine derman olayım.

(K.Ş.) Aldı kıız

Vargit yolcu gardaş tarkeyleme yolunu
Nasım döndüreyim kesilesi dilimi
Eller aldı da gardaşımın yarını
Var git yolcu gardaş dert etme bana.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Gurbete gidenler dolandır gelir
Nice hasretler birbirin bulur
Mevlam son vakit muradın verir
Söyle bacım söyle ben de bileyim
Dermanız derdine derman olayım.

(K.Ş.) Aldı kıız

Toplandılar köşküme geldiiler
Bayraklara al yeşili sardılar
Gelinimizi de Kelteciğe verdiler
Utanyorum gardaş sana demeye.

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Ala tazım devran edip gezersin
Dengibozum duru suyu süzersin
Gız sen de benim bacıma benzersin
Utanyorum sana baci demeye.

Beyrek'in düğün evinde saz çalıp söylemesi

(K.Ş.) Aldı Beyrek

Ah ey... güller gibi girmiş renge
Biz de geldik dengi denge
Kız hıre cananın geldi.
Gel de amman.
Ah ey aşka düşen çeker cefa
Yar ile sürmedim sefa
Senin sevdiğin Mustafa
Ben bilemem mi yenge hanım
Gel gel amman.
Küçükten yandı yüreğim
Hakka kabuldür dileğim
İşte geldim Baboreğim
Kız bile cananın geldi
Uğruna ölenin geldi
Gel gel amman.

NOTLAR

1. Prof.Dr.Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı, II. Baskı TDK yayını, Ank. 1989, s. 116.
2. Prof.Dr.Muharrem ERGİN, ağı. s. 122
3. Prof.Dr.Muharrem ERGİN, ağı. s. 138
4. Cem DİLÇİN, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK yayını, Ank. 1983, s. 109. İmizganmak (Mızganmak): uyuklamak, asıkk uyumak.
5. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını Yeni Baskı, Ank. 1988, s.957, İlele: Ağır hapis mahkumlarının boynuna geçirilen demir halka.
6. Cem DİLÇİN, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK yayını, Ank. 1983, s.132. Kelecı: Söz laf lakırdı. Kelecılı: Çok ve güzel konuşan.